

**ЗДРУЖЕНИЕ ЗА КОМПАРАТИВНА КНИЖЕВНОСТ НА МАКЕДОНИЈА ЗККМ СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКО ДРУШТВО НА МАКЕДОНИЈА
ЗДРУЖЕНИЕ НА КЛАСИЧНИ ФИЛОЛОЗИ „АНТИКА“**

ЗА ДУШАТА

Зборник на текстови

**од Меѓународната научна конференција одржана на 1-3 јуни 2016 година
во организација на**

**Здружението за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје,
Здружението на класични филолози „Антика“ и
Филозофското друштво на Македонија**

Скопје
2018

ЗА ДУШАТА

Зборник на текстови од Меѓународната научна конференција одржана на 1-3 јуни 2016 година во организација на Здружението за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје, Здружението на класични филолози „Антика“ и Филозофското друштво на Македонија

Издавачи:

Здружение за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје
Здружение на класични филолози „Антика“
Филозофско друштво на Македонија

Уредници:

проф. д-р Јасмина Мојсиева-Гушева
доц. д-р Даниела Тошева
Љупчо Митковски

Редакциски одбор:

д-р Јасмина Мојсиева-Гушева, Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
д-р Јасмина Поповска, Институт за филозофија, Филозофски факултет, Скопје
д-р Светлана Кочовска-Стевовиќ, Институт за класични студии, Филозофски факултет, Скопје
д-р Даниела Тошева, МСУ „Гаврило Романович Державин“, Св. Николе, Битола
д-р Ејвин Ајда, Универзитет во Пасау, Германија
д-р Силвана Балнат, Технички факултет во Берлин, Германија
д-р Гоце Смилевски, Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
д-р Шиме Демо, Хрватски студии, Загребски универзитет, Хрватска
д-р Невена Панова, Институт за класични студии, СУ „Св. Климент Охридски“, Бугарија
д-р Александар Стаматов, Универзитет Минг Чуан, Тајван
д-р Алеш Ваупотич, Универзитет во Нова Горица, Словенија
д-р Сузи Тенева, Филозофски факултет, Скопје
м-р Марија Манасиевска, Филозофски факултет, Скопје
м-р Николинка Нолевска, Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Љупчо Митковски, Филозофски факултет, Скопје

Лектура:

м-р Николинка Нолевска

Компјутерска подготовка:

Мирјана Обедниковска,
Љупчо Митковски

Печати:

Академски печат, Скопје

Тираж:

200 примероци

Copyright © Здружение за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје,
Здружение на класични филолози „Антика“,
Филозофско друштво на Македонија

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

2-183.5(082)

128(082)

159.9.016.1(082)

128:316.7(082)

128:80(082)

ЗА ДУШАТА : Зборник на текстови од Меѓународната научна конференција одржана на 1-3 јуни 2016 година во организација на Здружението за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје, Здружението на класични филолози "Антика" и Филозофското друштво на Македонија / [уредници Јасмина Мојсиева-Гушева, Даниела Тошева, Љупчо Митковски]. – Скопје : Здружение за компаративна книжевност на Македонија : Здружение на класични филолози "Антика" : Филозофско друштво на Македонија, 2018. – 444 стр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-2616-7-1 (Здружение за компаративна книжевност на Македонија ЗККМ Скопје)

ISBN 978-608-66255-1-1 (Здружение на класични филолози "Антика")

ISBN 978-608-4849-01-8 (Филозофско друштво на Македонија)

а) Душа – Зборници

COBISS.MK-ID 109039626

СОДРЖИНА

TABLE OF CONTENTS

ПРЕДГОВОР	7
------------------------	---

I. ДУША – ДЕФИНИЦИИ И ОБРАСЦИ

Витомир Митевски ■ Vitomir Mitevski УЧЕЊЕТО ЗА ДУШАТА КАЈ ПЛАТОН И ХЕРАКЛИТ. НЕКОИ ДОПИРНИ ТОЧКИ	11
THE DOCTRINE OF THE SOUL IN PLATO AND HERACLITUS. SOME PARALLELS	
Јасмина Мојсиева-Гушева ■ Jasmina Mojsieva-Guševa ИДЕЈАТА ЗА ДУШАТА ВИДЕНА НИЗ ПРИЗМАТА НА ЛИТЕРАТУРАТА.....	17
THE CONCEPT OF THE SOUL IN LITERATURE	
Жељко Калуѓеровиќ ■ Željko Kaluđerović МИЛЕТСКОТО ПОИМАЊЕ НА ДУШАТА.....	35
MILESIAN CONCEPT OF THE SOUL	
Лидија Капушевска-Дракулевска ■ Lidija Kapuševska-Drakulevska РОМАНТИЧНАТА ДУША И СОНОТ	57
THE ROMANTIC SOUL AND THE DREAM	
Elina Boeva THE SOUL IN <i>DISCIPLINA CLERICALIS</i> BY PETRUS ALFONSI	63

II. МИТОЛОШКИ, РИТУАЛНИ И СИМБОЛИЧКИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ НА ДУШАТА

Катерина Петровска-Кузманова ■ Katerina Petrovska-Kuzmanova НАРОДНИТЕ ВЕРУВАЊА ПОВРЗАНИ СО ДУШИТЕ НА ПРЕДЦИТЕ ВО ОБРЕДИТЕ СО МАСКИ	71
THE FOLKLORE BELIEFS RELATED TO THE ANCESTORS' SOULS IN MASKS RITUALS	
Даниела Тошева ■ Daniela Toševa МАГИКН ПУХН ВО ПИСМОТО ДО ПСАМЕТИХ (<i>PGM IV 154-285</i>) ИЛИ КАКО ДА СЕ СТАНЕ РАМЕН НА БОГА?.....	79
МАГИКН ПУХН IN THE LETTER TO PSAMMETICHUS (<i>PGM IV 154-285</i>) OR HOW TO BECOME GODLIKE?	
Marija Todorovska SOULS FOR SALE: AN INTRODUCTION TO THE MOTIF OF BARGAINING WITH THE DARK SIDE.....	99
Виктор Илиевски ■ Viktor Ilievski МОРАЛНАТА ОДГОВОРНОСТ НА ДУШАТА ВО МИТОТ ЗА ЕР.....	113
MORAL RESPONSIBILITY OF THE SOUL IN THE MYTH OF ER	

Лидија Ковачева ■ Lidija Kovačeva

ПОТЕКЛОТО И ЗАСТАПЕНОСТА НА „НЕКРОМАНТИЈА“ ВО АНТИЧКИОТ СВЕТ
И НЕЈЗИНИТЕ ОСТАТОЦИ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА 127
THE ORIGIN AND FREQUENCY OF “NECROMANCY” IN THE ANCIENT WORLD
AND ITS REMAINS IN THE MACEDONIAN FOLK TRADITION

Славчо Ковилоски ■ Slavčo Koviloski

ГРИГОР ПРЛИЧЕВ И НЕГОВИТЕ СЛОВА ЗА ДОБРОТО И ЗА СПАСОТ НА ДУШАТА 137
GRIGOR PRLICHEV AND HIS SERMONS ABOUT THE GOODNESS AND SOUL SALVATION

Николинка Нолевска ■ Nikolinka Nolevska

НЕКОИ КУЛТУРОЛОШКИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЗА ДУШАТА НИЗ ПРИЗМАТА
НА СЛОВЕНСКАТА РЕЛИГИЈА ВО РАНИОТ СРЕДНОВЕКОВЕН ПЕРИОД 147
SOME CULTURAL INTERPRETATIONS ABOUT THE SOUL THROUGH THE PRISM
OF THE SLAVIC RELIGION IN THE EARLY MIDDLE AGES

III. ФИЛОСОФСКИ И ТЕОЛОШКИ ТОЛКУВАЊА

Ѓоко Ѓорѓевски ■ Gjoko Gjorgjevski

СТАРОЗАВЕТНОТО СФАКАЊЕ ЗА ДУШАТА 161
THE OLD TESTAMENT’S UNDERSTANDING OF THE SOUL

Марија Тодороска ■ Marija Todoroska

ПОСЛЕ МЕЈАСУ ИЛИ ЗА СВЕСТА ПОСЛЕ КРАЈОТ 173
AFTER MEILASSOUX OR ON CONSCIOUSNESS AFTER FINITUDE

Наум Илиевски, Анета Јовковска ■ Naum Ilievski, Aneta Jovkovska

ПРАВОСЛАВЕН АСПЕКТ НА ДУШАТА, СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА РАЗЛИКАТА УМ И РАЗУМ 189
THE ORTHODOX ASPECT OF THE SOUL, WITH PARTICULAR FOCUS ON THE DISTINCTION
BETWEEN THE MIND AND THE INTELLECT

Ена Абјаниќ ■ Ena Abjanić

ИДЕИТЕ ЗА ПОСТОЕЊЕТО И ЗА БЕСМРТНОСТА НА ДУШАТА
КАЈ СВ. АВРЕЛИЈ АВГУСТИН И КАЈ СВ. ТОМА АКВИНСКИ 201
THE IDEAS ABOUT THE EXISTENCE AND IMMORTALITY OF THE SOUL
IN ST. AURELIUS AUGUSTINE AND ST. THOMAS AQUINAS

Polonca Zupančić

CICERO ON THE NATURE OF THE SOUL 209

IV. ДУША-ТЕЛО, УМ-РАЗУМ

Невена Панова ■ Nevena Panova

ДВОЙКАТА „ДУША-ТЯЛО“ КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ СОКРАТОВО-ПЛАТОНОВОТО
ДИАЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ 225
THE SOUL-BODY DICHOTOMY AND THE SOCRATIC-PLATONIC DIALOGUE TEACHING

Гоце Смилевски ■ Goce Smilevski

ДИХОТОМИЈАТА ДУША/ТЕЛО ВО РОМАНОТ
НЕПОДНОСЛИВАТА ЛЕСНОТИЈА НА ПОСТОЕЊЕТО ОД МИЛАН КУНДЕРА 239
THE DICHOTOMY SOUL/BODY IN THE NOVEL *THE UNBEARABLE LIGHTNESS OF BEING* BY MILAN KUNDERA

Луси Караниколова-Чочоровска ■ Lusi Karanikolova-Čočorovska ДУШАТА И ТЕЛОТО КАКО БЕЛЕГ НА МЕНТАЛИТЕТОТ.....	247
SOUL AND BODY AS A MARK OF MENTALITY	
Дарин Ангеловски ■ Darin Angelovski ДУШАТА И ТЕЛОТО ВО АРИСТОТЕЛОВАТА ФИЗИОГНОМИКА	257
THE SOUL AND THE BODY IN ARISTOTLE'S <i>PHYSIOGNOMONIC</i>	
Мина Петрова ■ Mina Petrova ДИХОТОМИЈАТА ТЯЛО – ДУША В <i>TRISTIA</i> И <i>EPISTULAE EX PONTO</i>	265
THE DICHOTOMY BODY-SOUL IN <i>TRISTIA</i> AND <i>EPISTULAE EX PONTO</i>	
Вера Хаџи-Пуља ■ Vera Hađi-Pulja ЕДИНСТВОТО НА ДУШАТА И НА ТЕЛОТО	275
THE UNITY OF THE SOUL AND THE BODY	
Tsvetomira Koleva SOME NOTIONS ON THE CONNECTION BETWEEN BODY AND SOUL IN PIERRE PETIT'S BOOK <i>DE LACRYMIS</i>	291

V. ДУША – ПСИХОЛОШКИ ТОЛКУВАЊА

Катица Кулавкова ■ Katica Kjulavkova ПРОЛЕГОМЕНА ЗА ЕДНА БИБЛИОТЕРАПИЈА: ПСИХОЛОШКАТА И ТЕРАПЕВТСКАТА УЛОГА НА УМЕТНОСТА.....	299
PRELOGOMENON FOR A BIBLIOTHERAPY: THE PSYCHOLOGICAL AND THERAPEUTIC ROLE OF ART	
Иван Додовски ■ Ivan Dodovski КАКО СЕ РАСКАЖУВА ДУШАТА, ИЛИ ЗА ЕФЕКТОТ „ПСИХОЛОГИЈА“ ВО ЛИТЕРАТУРАТА ...	313
NARRATING THE SOUL, OR ON THE EFFECT OF 'PSYCHOLOGY' IN LITERATURE	
Маја Горчева THE MODERNIST GHEO MILEV'S CONCEPTION OF MODERN PSYCHO-LYRIC POETRY	323
Ана Кечан ■ Ана Кеџан АНИМАТА И АНИМУСОТ ВО ЈУНГИЈАНСКАТА ТЕОРИЈА	333
ANIMA AND ANIMUS IN JUNGIAN THEORY	
Душица Гокиќ ■ Dušica Gjočić НИЧЕВАТА КОНЦЕПЦИЈА ЗА СВЕСТА: СВЕСТА – ОБИЧНА ИГРАЧКА ВО ТЕЛОТО НАСПРОТИ ЛИЧНОСТА.....	341
NIETZSCHE'S CONCEPTION OF THE CONSCIOUSNESS: THE CONSCIOUSNESS – A PLAIN TOY IN THE BODY AGAINST THE PERSON	
Стефан Марковски ■ Stefan Markovski УЛОГАТА И ВЛИЈАНИЕТО НА НЕВРОФИЛОЗОФИЈАТА ВРЗ СОВРЕМЕНИТЕ КОГНИТИВИСТИЧКИ И ФИЗИОЛОШКИ ПАРАДИГМИ ЗА СВЕСТА	355
THE ROLE AND IMPACT OF NEUROPHILOSOPHY ON THE MODERN COGNITIVISTIC AND PHYSIOLOGICAL PARADIGMS ON CONSCIOUSNESS	

VI. КУЛТУРОЛОШКО ТОЛКУВАЊЕ

- Соња Стојменска-Елзесер ■ Sonja Stojmenska-Elzeser**
КУЛТУРНИОТ СТЕРЕОТИП ЗА РУСКАТА ДУША 369
THE CULTURAL STEREOTYPE ABOUT THE RUSSIAN SOUL
- Боби Бадаревски ■ Bobi Badarevski**
РАСПРАВА ЗА ЕДНА ФЕМИНИСТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА НА УМОТ 375
A TREATISE ON A FEMINIST PHILOSOPHY OF MIND
- Сарита Трајанова ■ Sarita Trajanova**
МЕНАЏМЕНТОТ И ДУХОВНОСТА 389
THE MANAGEMENT AND SPIRITUALITY
- Марјан Калевски ■ Marjan Kalevski**
ВЕГАНСТВОТО – ЕДЕН ОД ГЛАВНИТЕ ПРЕДУСЛОВИ ЗА ВОЗВИШУВАЊЕ НА ДУШАТА
СПОРЕД ЕПИКУР, ПЛУТАРХ И ПЛОТИН 399
VEGANISM – ONE OF THE MAIN PRECONDITIONS FOR SOUL ELEVATION
ACCORDING TO EPICURUS, PLUTARCH, AND PLOTINUS

VII. ЛИНГВИСТИЧКИ ПЕРСПЕКТИВИ

- Елена Џукеска ■ Elena Dzukeska**
ANIMA И *ANIMUS* ВО ИГРИТЕ СО ЗБОРОВИ КАЈ ПЛАУТ 407
ANIMA AND *ANIMUS* IN PLAUTUS' WORD-PLAYS
- Светлана Кочовска-Стевовиќ ■ Svetlana Kočovska-Stevović**
СЕМАНТИКАТА НА *ANIMA* И *ANIMUS* ВО РАНИОТ ЛАТИНСКИ ЈАЗИК 417
THE SEMANTICS OF *ANIMA* AND *ANIMUS* IN EARLY LATIN
- Даринка Маролова, Ева Ѓорѓиевска ■ Darinka Marolova, Eva Gjorgjievska**
ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СО КОМПОНЕНТА „ДУША“
ВО ГЕРМАНСКИОТ, ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК 435
PHRASEOLOGISMS WITH THE COMPONENT “SOUL” IN GERMAN, FRENCH AND MACEDONIAN LANGUAGE

ДУШАТА И ТЕЛОТО КАКО БЕЛЕГ НА МЕНТАЛИТЕТОТ
(Категориите душа и тело во расказот „Жената на покојникот“ од Бора Станковиќ)

РЕЗИМЕ

Оваа статија се занимава со испитување на дихотомијата „душа“ и „тело“ во расказот „Жената на покојникот“ од Бора Станковиќ. Се прави изолација на оние расказни ентитети што ги имплицираат „манифестациите“ на душата, односно телото на неименуваната во насловот херојка Аница (наречена описно „Жената на покојникот“), за потоа да се квантифицираат, класифицираат и да се определи нивната семантичка вредност.

Ваквиот третман придонесува за прецизен увид и во „психолошката“ (=душевната) димензија на нарацијата на Станковиќ, заедно со латентната еротичност (преку „манифестациите“ на телото) што е иманентна за неговата проза.

Нашата цел е, преку анализираните ентитети и нивното значење да дојдеме до приказ на менталитетот воопшто и особено, преку нив да се допре до т.н. „женски менталитет“.

Клучни зборови: менталитет, „женски менталитет“, душа, тело, значење.

SOUL AND BODY AS A MARK OF MENTALITY
(Categories body and soul in the short story "The Dead Mans' Wife" by Bora Stankovic)

SUMMARY

This paper deals with the examination of the dichotomy "soul" and "body" in the short story "The Dead Mans' Wife" by Bora Stankovic. Isolation is made of those narrative entities that imply the "manifestations" of the soul, i.e. the body of the heroine Anica, not named in the title (descriptively called "The Dead Mans' Wife"), and then they are quantified, classified and their semantic value is determined.

Such a treatment contributes to a precise insight into the "psychological" (= mental) dimension of Stankovic's narration, together with latent eroticism (through the "manifestations" of the body), which is immanent for his prose.

Our goal is to reach a display of mentality in general and specifically through the analyzed entities and their meaning, and through them to reach the so-called "Feminine mentality."

Key words: mentality, "feminine mentality", soul, body, meaning.

1. ПРИСТАП

Најмалку еднаш дневно го употребуваме терминот „душа“. Со него и со деминутивната варијанта од овој термин им се обраќаеме на нашите деца, на партнерите, куртоазно на пријателите, на познаниците или дури и на непознатите, особено ако имаме интерес да им се доближиме, или, едноставно, ако сме добро расположени. Размислувајќи лаички, помислуваме дека душата е категорија иманентна на *homo sapiens*-от. Знаеме, меѓутоа, да речеме, да помислиме дека и цветето, и дрвото, и песот имаат душа. Знаеме, како луѓе, како родители да изустиме дека нашето дете го сакаме со душата, дека го прегрнуваме со душата. Како интелектуалци, исто така, знаеме да размислуваме за феноменот душа како за нешто нематеријално, нешто што „живее заедно со телото“ – додека живее телото и, можеби да се помириме со концизниот заклучок дека таа, душата е „нештото“ што нè прави луѓе, единки, различни и поинакви од сите други.

Темата „За душата“ и’ е заветена на вечноста. Тоа е проблематика со исклучително широки размери, па и да не го направевме концизниот увид во неа за оваа пригода, ќе знаевме дека за човекот и за научникот таа е интересна откако постои светот и векот.

Во оваа статија, сепак, го ограничуваме нашиот интерес на дихотомијата „душа“ и „тело“ во расказот „Жената на покојникот“ од Бора Станковиќ. Го одбираме овој српски писател од втората половина на 19-от и почетокот на 20-от век, најмногу заради нашата професионална преокупираност со јужнословенските литератури, но и затоа што, барем според српската периодизација на литературата, тој експлицитно и недвојбено е категоризиран во школата на т.н. српски психолошки реализам (Деретиќ, 1990 : 248-258). И особено, затоа што ова, веќе класично четиво на Бора Станковиќ избилува со расказниот ентитет – душа.

Нашата постапка на пристап и анализа на оваа тема ја реализираме преку изолација на оние расказни ентитети што ги имплицираат „манифестациите“ на душата, односно телото на неименуваната во насловот херојка Аница (наречена описно „Жената на покојникот“), за потоа тие да се квантифицираат, класифицираат и да се определи нивната семантичка вредност.

Ваквиот третман придонесува за прецизен увид и во „психолошката“ (=душевната) димензија на нарацијата на Станковиќ, заедно со латентната еротичност (преку „манифестациите“ на телото) што е иманентна за неговата проза.

Нашата цел е, преку анализираните ентитети и нивното значење да дојдеме до приказ на менталитетот воопшто и особено, преку нив да се допре до т.н. „женски менталитет“.

2. „ЗА ДУШАТА“

Најнапред, феноменот „душа“ го определуваме како цивилизациски. Тој веројатно бил и предисториски, зашто е и пошироко антрополошки, и религиозен и световен. Во секој случај душата била и ќе биде предмет на секогашен интерес – катадневен - вообичаен, научнички, филозофски.

Во публикациите со енциклопедиски карактер, душата се „дефинира“ како нешто што „(...) евоцира навидлива моќ. Таа е одделно битие, дел од живо суштество или обичен животен феномен; материјална или нематеријална, смртна или бесмртна; принцип на живот, на организација, на дејствување; со исклучок на краткотрајни појавувања, таа е секогаш невидлива, а се манифестира само преку своите дела“ (Шевалие/Гербран, 2005: 272).

Во културното наследство на народите од светот, главен симбол со кој душата се поврзува е здивот Сфатен старозаветно или според Гилгамеш, западноевропски или според традицијата на источните народи, според сфаќањата на африканските племиња, здивот е, во секој случај - „животен принцип“. Здивот се толкува како „(...) анимус (animus): мислечки принцип и седиште на желбите и страстите (соодветствува на грчкото анемос (anemos) и на санскритското анити (aniti), што значи здив); со интелектуална и афективна вредност; од машки регистар; и анима (anima), како принцип на вдишување и издишување воздух; од женски регистар“ (Шевалие/Гербран, 2005: 272).

Според народните сфаќања од Северна Африка, „(...) во телото има две души: едната вегетативна нефс (nefs) и една суптилна душа или здив, рух (ruh); на вегетативната и’ соодветствуваат страстите и емоционалното однесување; (...) На суптилната душа, или на здивот, и’ соодветствува волјата“. (Шевалие/Гербран, 2005: 273).

Австрискиот социолог на културата Питер Динкелбахер ја „дефинира“ душата мошне широко и едноставно, потпирајќи се притоа на истражувачките искуства на научници, главно од западноевропска провиниенција: „Сè што се однесува на човечките подрачја на чувствата, волјата, разумот, расположенијата и карактерните особини, обично го поврзуваме со поимот душа“ (Dincelbaheг, 2009: 149).

Историјата на европскиот менталитет пак. го остава во наследство ставот, дека имено „(...) наспроти заемниот однос меѓу бесмртноста на душата и смртноста на телесниот обвиткувач, душата како внатрешна, скриена сила, се разликува од телото и неговите органи“ (Dincelbaheг, 2009: 149).

Старогрчкиот термин „psyche“, со значење душа, етимолошки се поврзува со „psycho“, што значи воздишка, здив.

Епопеите Илијада и Одисеја на патријархот на античката литература, Хомер се речиси единствените писмени документи што можат да доловат некакви сознанија по однос на сфаќањето за душата и телото за периодот од 10-от до 8-от век п.н.е. Кај Хомер, „psyche“ се однесува „(...) само на душата на покојникот, не и на живиот човек“, додека пак „soma“ – тело, за Хомер значи леш“. И, воопштено зборувајќи, „psyche“ за вечниот поет, претставува синоним за живот (Dincelbaheг, 2009: 149).

Старогрчкиот мит за љубовта меѓу убавата Психа и богот Ерос пак (Zamarovsky, 1989 : 289-293), не нуди експлицитни сознанија за поврзаноста на Психа со значењето, односно значењата на поимот „psyche“. Впрочем, не наоѓаме директна симболичка врска меѓу душата и митската херојка Психа, освен што посредно, метафорички, силната љубов спрема Ерос, која бездруго е заемна ја доведуваме во врска со душата како место каде што „живее“ трајната

љубов. А љубовта, бездруго ја сфаќаме како извор на живот, оживување, „здив што раѓа живот“, во библиска смисла на зборот.

Од 6-от век п.н.е., благодарение на јонските филозофи на природата се раширува сознанието дека „(...) постојат разлики меѓу душата и телото. Но дека се тие сепак споени едно со друго. „Psyche“ станува внатрешен корелат на „soma“ и по таков начин станува легитимен поимот за хармонија меѓу нив“(Dincelbahe, 2009: 151).

Подоцна пак, со Хераклит, душата добива квалитети на „длабинска димензија“, а нејзината бесконечност, Хераклит ја изразува по ваков начин: „Границите на душата нема да ги најдеш, во кој и правец да одиш, толку длабока смисла има таа“(Dincelbahe, 2009: 152). Стариот век, по однос на сфаќањата за душата и телото, преку Платон кој ја поддржувал тезата за „селидбата на душата“ и Аристотел, кој бил против тоа и сметал дека тие не можат да постојат одделно, завршува со потенцирање на хармонијата меѓу нив. Во прилог на оваа констатација е големото значење што античките Грци му го припишувале на спортот, зашто „Здравиот дух престојува само во здраво тело“(Dincelbahe, 2009: 152).

Европскиот христијански среден век е веројатно единствената епоха која силно ја фаворизира душата, за сметка на телото. Средниот век ја негува тенденцијата за „соматски израз на религиозноста“. Имено, „(...) во доцниот среден век постоела религиозна страст за телесно страдање, чија цел била самоказнување за гревовите (покор) и што поголема сличност со Божјиот син – значи, секогаш нешто што ќе ѝ послужи на душата за прочистување и Божја близина“ (Dincelbahe, 2009: 155).

Освен тоа, средниот век го зацврстува ставот дека „секоја човек има душа“ и ја донесува и претставата за душата како второ тело, односно: „Таа душа не е можеби некој невидлив дух, некое не-тело, туку е друго тело, кое првото тело го носи со себе и кое станува особено важно на крајот од животот, за тогаш да се покаже дека тоа, второ тело е позначајно“ (Dincelbahe, 2009: 158). Си дозволуваме во оваа смисла да речеме дека имено, таквиот став за душата како друго тело (читај: второ „јас“!) се задржал до ден денеска, можеби заради негувањето на христијанството на овие наши простори. Имено, православните верници се склони да веруваат (а и официјалните црковни лица тоа го пропагираат) дека постои живот и после смртта и дека душата е таа која останува да живее и во тој друг, втор живот.

Дихотомијата душа-тело добива поинакво значење во периодот на т.н. нов век. Имено, ренесансата, слично како и во златното доба на Атина, телото го става во средиштето на светот, иако телото и натаму претставувало само „земска обвивка за душата“. Ако во раниот нов век широко значење добиле телесните сили, додека пак за душата останале резервирани високите функции на интелектот и на разумот, веќе Рене Декарт „(...) на душата како на чист дух ѝ ја спротивставува материјата, како чиста телесна состојба, што пак ги следи механичките закони“(Dincelbahe, 2009: 168). Имено, европското просветителство на своевиден начин ја еволуирал претставата за душата, така што „(...) вообличувањето на душата, сфатена како средиште и израз на личноста станала дел од конституирањето на граѓанскиот субјект, којшто ги

следел темелните државни, стопански и социјални трансформации на оваа преодна епоха“ (Dincelbaher, 2009: 168).

Студијата на Чарлс Дарвин „За настанувањето на видовите“ (1859) придонела за натамошна секуларизација на душата во текот на 19-от век и за т.н. „биологизација на човекот“, сè додека не се појавува „новонастанатата наука за душата“, психоанализата на Сигмунд Фројд, според која „(...) душата е динамично одредена од „нагоните“, „силите“, од „она“ и (како таква) се вклопува во органскиот живот на единката, додека пак нејзинот нагон кон смртта ја потиснува спрема несвесното“ (Dincelbaher, 2009: 170). Мишел Фуко ќе ја нарече душа „темница, затвор за телото“, почетокот на 20-от век ќе донесе бирократски однос спрема душата и телото, нацизмот и расизмот се повикуваат на врската меѓу расата и карактерот, додека пак, движењата после Втората војна за поинакви односи меѓу генерациите, меѓу половите се залагаат за ослободување на телото, духот и душата.

Како и да е, поимењето по однос на душата можеби се разликува од епоха до епоха, меѓутоа заеднички именител на менталитетот на *homo sapiens*-от отсекогаш бил дека има нешто, нешто внатре во секој од нас, второ „јас“, дух или душа, сеедно, со која комуницираме, полемизираме, ја наслушнуваме и ја слушаме или не. Останува верувањето поткрепено во христијанското православие дека таа ќе остане да постои и, ако не сведочи за личноста во чиј што оклоп била, тогаш, да се надеваме дека ќе биде закрилничка и патеводителка на нашите потомци.

Сфаќањето на душата било и ќе остане одраз на менталитетот на човекот од различните времиња.

3. ПРЕКУ ДУШАТА И ТЕЛОТО ДО МЕНТАЛИТЕТОТ

За една појава, постапка или состојба да може да се смета за иманентна на пошироката категорија менталитет потребно е да постои соодветна антрополошка основа, односно константа која е заедничка за човекот воопшто, во кое било време и на кој било простор, а се однесува на начинот на неговото мислење, чувствување, однесување.

Според австрискиот социолог на културата Питер Динкелбахер, менталитетот се однесува на „(...) начинот и содржината на мислењето што го обележува одреден колектив во одредено време. Менталитетот, вели тој, се манифестира во постапките“ (Dincelbaher, 2009: 15). Постапките пак, за да станат своевиден показател на менталитетот неминовно треба да се повторуваат и да траат низ времето. Менталитетот се манифестира во постапките зашто „(...) секоја постапка искажува нешто за менталитетот што стои зад неа; тој менталитет за нас станува достапен само со помош на интерпретација на трагите што ги оставила таа постапка (=историските извори)“ (Dincelbaher, 2009: 20).

Според Јован Цвиик, менталитетот претставува „(...) определен модел на поведение (...) што е одлучувачки при определувањето на социјалниот статус на единката во општеството“ (Цитирано според Христова, 2012: 335).

Под „женски менталитет“, пак, мошне едноставно, го подразбираме однесувањето, светогледот, интимното доживување на една жена, по однос на

себе и околината, заедно со начинот на кој и опкружувањето реагира по однос на неа.

„(...) Улогата на жените во различните култури, стереотипите, митовите и начинот на кој се претставени во книжевноста, се предодредени од општеството, од конвенциите, од очекувањата, од образовните системи“ (Иригаре, 2002 : 287).

„Душата на жената“ во еден книжевен текст може да биде показ и приказ на менталитетот, и поконкретно на женскиот менталитет во определно време и на определено место. Впрочем, начинот на однесување на женскиот лик, нејзините ставови и сфаќања, нејзиното поведение се имплицирани во она што можеме да го подразбереме и подведеме под категоријата „душа“ во текстот. Станува збор за такви расказни единици кои опишуваат одредена душевна состојба на херојката, даваат информација за нејзиното расположение, за нејзиното мислење и размислување, но и такви кои подразбираат конкретно однесување чија последица е соодветна душевна состојба. За разлика од ентитетите на душата или за душата, оние кои се однесуваат на телото, не само што се полесно препознатливи ами и семантичкото толкување е поедноставно, зашто за нив не е потребно „читање со загледување“, со напрегање.

Квантитативниот биланс од присуството на расказните единици душа и тело во расказот „Жената на покојникот“ од Б. Станковиќ, (првпат е објавен во 1902 година во збирката раскази „Старите дни“) изнесува вкупно 44 примероци. Од нив, дури 36 се подведуваат под определбата или категоријата душа, 4 влегуваат под определбата тело, а 5 претставуваат т.н хибридна категорија што едновременно се однесува и на душата и на телото.

Прегледот и анализата допуштаат, особено во рамките на единиците кои ги определуваме како такви кои се однесуваат на душата, поконкретно на душата на Аница, жената на покојникот, да се направи уште една статистичка измерливост. Имено, единиците „за душата“ се категоризираат уште и на такви кои имплицираат страв или се однесуваат на страв, потоа плач, блокада на емоциите и вознемиреност. Постои само еден примерок што подразбира радост, среќа, и некакво оптимистичко очекување. Потоа, најбројните во оваа категорија, единиците на стравот, дозволуваат и натаму да бидат класифицирани според критериумите - потекло или причината за страв. Во таа смисла се наидува на страв од љубов, страв еволуиран до ниво на болка, страв заради осаменост, страв и срам едновременно.

Стравот е толку присутен во секојдневието на херојката, уште пред мажењето и посебно откако ќе се омажи што станува иманентен за нејзиното живеење воопшто. Првпат стравот се поврзува за Аница на почетокот од расказот, кога се опишува нејзиното често одење на гробишта, на гробот на мажот, за веднаш да се почне „оправдувањето“ на заглавието, заедно со фактот дека таму, во заглавието таа не е лично именувана, туку само описно идентификувана – како жена на покојникот: „И, чисто со страв, исплашено, откако ќе го бакне крстот, уште позабрзано му пали свеќа, па за побрзо од сето тоа да се ослободи, не клекнува, туку паѓа на гробот и заплакува“ (Станковиќ, 1957: 129). Или: „Сè се плаши од нешто, а посебно од онаа ширина и пространство на патот, светот, луѓето што одат по него“ (Станковиќ, 1957: 131).

Стравот на „жената на покојникот“ честопати достигнува размери на душевна болка и тегобност: „Подеднакво ѝ беше тесно, незгодно, тешко“ (Станковиќ, 1957: 142). Или: „Ништо неа не ја навредуваше. Навистина, тешко ѝ беше така осамена. Особено ноќе, од страв што е сама“ (Станковиќ, 1957: 150). Стравот од љубов, од љубовта спрема побратимот на мажот Ито, кого го љуби уште како девојка е специфичен и мошне веродостоен показател на менталитетот на жената Аница и патријархалната жена на нашите простори воопшто. Аница го љуби Ито потајно, се срами и се плаши од него на денот на мажачката, после смртта на мажот, го сака и посакува тајно и таинствено. Но, во името на традицијата, на патријархалниот женски менталитет што е нејзино второ „јас“, таа одбива да се премажи за него: „Кога и да помислеше за тоа: сето тоа како да се собираше, се врзуваше околу тој Ито. Затоа таа тогаш веднаш црвенејќи, брзо престануваше да мисли на него“ (Станковиќ, 1957: 138). Односно: „(...) Ито побратим; и кога го дозна тоа, чисто ѝ олесна, како да се ослободи од страв, од стравување“ (Станковиќ, 1957: 139). Или: „Ито, и самиот гледајќи ја нејзината болка – маката да се отргне, да се одржи, да му се покаже само како сестра, снаа, а не друго – и гледајќи ја како се мачи од болка, само се извлече, ја даруваше и излезе“ (Станковиќ, 1957: 144). И конечно, откако ќе ја одбие неговата просидба ќе размислува вака „Па да е тој, како секој маж, обичен, како тој Неделко, но ова е Ито. И друго е Ито, а друго е маж“ (Станковиќ, 1957: 159). „Жената на покојникот“ самата си суди – против себе! Пресудата е безмилосна, немилосрдна за нејзината душа, но нејзината нарав, нејзиниот менталитет не познава друго освен страв, болка, плач и несреќа. Нејзината судбина е заглавена во нејзиното примарно семејство, воспитувана меѓу браќата да биде периферна личност. Токму затоа нејзината душа има навика да страда, па таа љубовта по која копнее од младоста и љубовта воопшто ја поставува периферно од стравот и страдањето. Тие се првенствени во нејзиниот живот, тие станале нејзин личен идентитет и менталитет.

Плачот и плачењето како состојби на душата на херојката и показ и приказ на нејзиниот женски менталитет, кој е постојано во согласност со традиционалниот патријархален менталитет, се исто така, често присутни низ нарацијата на ова четиво: „Па тој нејзин плач беше толку длабок, воздржуван, полн со трепет“ (Станковиќ, 1957: 127). И плачот, исто како и стравот и страдањето ѝ стануваат навика на Аница. Тие се претвораат во секојдневие, во смисла на тоа секојдневие и живеење: „И кога потоа се ослободи од стравот од неговата смрт, сета се оддаде на тој плач и одењето на гробот, и во тоа, за сè што беше, што претрпе, како да наоѓаше оддишка за себе“ (Станковиќ, 1957: 149).

Во длабокиот, раскошен психички живот на „жената на покојникот“, состојбите на нејзината душа се сеприсутни. Варијацијата на стравот, вознемиреноста, која претставува манифестиран страв, ја наоѓаме во еден примерок, кога Аница размислува за недоличното општење и однесување меѓу нејзините браќа и идниот маж: „И сето тоа на Аница ѝ се виде незгодно, најмногу што сите тие, што нивната веселба не беше онака домаќинска, со некој ред, почитување, стари, млади (...) Не. Сите тие изгледаа еднакви, рамни, како

некои ноќни браќа. Тоа ѝ беше незгодно. Но уште повеќе се растрепери кога го виде мажот“ (Станковиќ, 1957: 141).

Во мноштвото расказни ентитети што ја претставуваат и квалификуваат душевната состојба на „жената на покојникот“ се наидува на единствен примерок со оптимистичко настроение, возбудливо очекување на радост и среќа, за времето на нејзината свадба: „Првпат таа почувствува – почувствува дека е убава, млада... И сета среќна, почна да трепери, чувствувајќи дека она што го чекаше надоаѓа, се остварува, убаво, добро...“ (Станковиќ, 1957: 129).

Категоријата тело во расказот „Жената на покојникот“ се сретнува во само три примерока, доволни да го потврдат афинитетот на авторот кон вечната женска убавина, заедно со латентната еротика што е присутна во севкупната негова „женска“ проза и во творештвото воопшто. Расказните единици кои се однесуваат на телото на насловната херојка речиси еднај и да можат да се одвојат од оние „за душата“. Впрочем, впечатокот по однос на нив е таков што тие како да се тука само за да ги верификуваат состојбите на душата на Аница, за да потврдат дека нејзиното страдање, страв, вознемиреност и речиси нехуманото откажување од љубовта, според патријархалните сфаќања за жената и жената како човечко суштество едноставно морале така да бидат, морале да бидат такви. Аница, и наспроти закочената можност да се себедоживее како привлечна и способна за живот со маж, сепак се доживува скришно, нецелосно, болно, но и недоволно: „Уплаканото лице ќе се зажареше, ќе букнеше и целата снага ќе ѝ беше како набреќната. Фустаните ѝ се тесни. А чувствува како градите ѝ се шират, се подаваат од тесното елече, излегуваат надвор, се гледаат“ (Станковиќ, 1957: 130).

Хармонијата меѓу душата и телото уште повеќе доаѓа до израз во неколкуте, од нас т.н. хибридни примероци што имплицираат состојби и на душата и на телото, едновременно. Тука најмногу се забележува заемноста, соживотот, ако смееме така да го наречеме на дихотомијата душа – тело, и тоа така што телото дејствува, функционира, прави сè, за да ја обелодени душата, за да даде соодветен израз на состојбите на душата на херојката.

Имено, болката заради тоа што ја пренебрегнува љубовта, несвесното страдање заради оковите што ѝ ги имаше наметнато патријархалниот менталитет и што самата дополнително си допушти да се внесе во тој менталитет, во таа традиција, доаѓаат до израз на првата брачна ноќ: „Кога ѝ пукна и последното копче на елекот, ѝ се одголеа градите, телото, таа го почувствува допирот на кочестото тело на мажот на своето, и бидејќи залудно се обидуваше да се извлече од неговата преградка, падна и нурнувајќи го лицето во својата коса, трепрејќи, заплака“ (Станковиќ, 1957: 145). Можеби најсолиден приказ на потиснувата женска природа во стегите на сопственото, женско суштество, а под притисок на безрезервно прифатениот патријархален менталитет, дава еден примерок каде што душата и телото кохобитираат – во прилог на душата: „Понекогаш, но мошне ретко, ќе почнеш кај неа она како да доаѓа, да се јавува, ќе почнеа градите да ѝ играат, образите, устата да ја чеша... Таа тогаш, обвинувајќи ги тие свои гради, образи, сета врвнети, очајно шепотеше: - Ох, пусто да остане!“ (Станковиќ, 1957: 149).

Тој нејзин, женски патријархален менталитет е апсолутен во редовите на овој расказ, тој е несвесно присутен. Зашто „жената на покојникот“ е свесна само за тоа дека нејзиното однесување треба да биде во границите на напишаните закони на тој и таков менталитет: „Покојникот, осамена, јадови, плачење, - толку се беше навикнала на тоа што веќе ѝ беше како омилено. А знаеше дека пак ќе биде болка и мака кога ќе почне од тие навикнати јадови и плачења да се разделува, кога ќе влезе во живот. И, на почетокот, никако не се согласуваше да се премажи. Тоа едно, а друго, уште и помислата дека нејзиното тело сè уште не е чисто од првиот маж, покојникот, а камо ли сега да дојде и телото на другиот“ (Станковиќ, 1957: 154).

И ако конечно се согласиме со „дефиницијата“ на Јован Цвиќ, според кој менталитетот претставува „(...) определен модел на поведение (...) што е одлучувачки при определувањето на социјалниот статус на единката во општеството“ (Цитирано според Христова, 2012: 335), тогаш веројатно нема да згрешиме ако за неименуваната во насловот на овој расказ „жена на покојникот“ речеме дека има патријархален менталитет. Тој и таков нејзин менталитет е оној што ја командува нејзината душа, дури и нејзиното тело, иако одвреме навреме знае, тоа, телото, да ја изневери. Патријархалниот женски менталитет е вкоренет во секоја пора од нејзиното женско суштество и го диктира и нејзиниот психички живот и однесувањето. Така е тоа зашто Аница така растела, своето однесување го „научила“ дома, несвесно угледувајќи се на мајка си, несвесно заработувајќи страв од браќата (читај: од мажите!), за скришум да си копнее по „она нешто“ што не е само еротика и телесна страст: „она“, како што и Станковиќ го именува во нарацијата е возбудата заради љубовта, возбудата заради среќата од животот во брак, по кој чезнее секоја една жена. Аница нема да ја има таа среќа „она нешто“ да го живее, туку само да го копнее. И не се „виновни“ само домашните: виновни се сите – општеството, традицијата, патријархализмот, а најмногу таа, „жената на покојникот“ – Аница. А виновна е зашто не знае како поинаку би живеела, не знае и згора на тоа и се плаши љубовниот копнеж да го престори во реален. Не знае, зашто немала од кого да научи.

4. КОМЕНТАР

Навраќањето кон класичното четиво на Бора Станковиќ од гледна точка на душата и телото – во прилог на менталитетот, односно женскиот менталитет не го правиме одригорозни, феминистички позиции. Не ни можеме тоа да го направиме, зашто, според нашето длабоко убедување, па нека биде тоа и традиционално (на што се гордееме) и патријархално, жената треба секогаш и секаде да ја има сенката на мажот – како заштита на нејзината нежна природа (и душа).

Но, никако не се согласуваме со поведението, со закоравената патријархална традиција, со патријархалниот менталитет дека жената треба да поднесува душевно страдање, дека не смее да си дозволи да ја исполни својата душа со љубов, со среќа, со радост, со копнеж, со оптимизам. Речиси сме сигурни дека таквиот третман на женската душа и тело се останати подлабоко во историјата на овие наши балкански простори. Впрочем, секој голем мислител, филозоф, поет, особено ако е вистински маж, ќе знае дека е доволно да се живее во името на благосостојбата на душата и телото на жената...

ЛИТЕРАТУРА

1. Araduraj, Ardzun. 2011. Kultura i globalizacija. Beogradski izdavacko – graficki zavod : Beograd;
2. Георгиевска-Јаковлева. Лорета. 2012. Идентитет(и). Институт за македонска литература : Скопје;
3. Dincelbaher, Peter. 2009. Istorija evropskog mentaliteta. Sluzbeni glasnik : Podgorica;
4. Деретић. Јован. 1990. Кратка историја српске књижевности. Београдски издавачко – графички завод : Београд;
5. Иригаре. ЛИС. 2002. Спекулум на другата жена. Евро-Балкан Пресс : Скопје;
6. Мојсиева-Гушева. Јасмина. 2010. Во потрага по себеси. Институт за македонска литература : Скопје;
7. Мартиноска. Ана. 2014. Културни парадокси (Родот, етницитетот и идентитетот во фолклорот и литературата). Институт за македонска литература : Скопје;
8. Станковић. Борисав. 1957. Изабране приповетке. Просвета : Београд;
9. Zamarovsky, Vojtech. 1989. Junaci antičkih mitova. Školska knjiga : Zagreb;
10. Христова. Ина. Каноничната 'дводумност' на 'Горски венец' на П.П.Његош. Во Времето и историјата во словенските јзици литератури и култури, Сборник с доклади од Единадесетите национални славистички четенија. стр.334-341 : Софија;
11. Шевалие. Жан/Гербран. Ален. 2005. Речник на симболите. Табернакул : Скопје.